

חקירת עבירות פליליות של חיילי צה"ל נגד פלסטינים ורכושם: נתונים בדבר פעילות הפרקליטות לעניינים מבצעיים

רקע

חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים בפרקליטות הצבאית הוקמה בשלהי שנת 2007 במטרה "לאגד ולרכז את התחום המבצעי במסגרת גוף אחד, תוך יצירת 'ערך מוסף' של התמקצעות, אחידות, ייעול, שיפור וטיוב הטיפול בתחום זה".¹

"התחום המבצעי" האמור בו נועדה לטפל חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים כולל בין השאר, את הטיפול בתיקי חקירתן של תאונות האימונים בצה"ל, העברת סיכומי תחקירים למשפחותיהם של חללי צה"ל שנפלו בפעילות מבצעית, ייצוג התביעה הצבאית בנושא הוראות הפתיחה באש וטיפול בנושא עבירות חיילים נגד פלסטינים בשטחים הכבושים.²

בשנת 2008 לבדה התקבלו לטיפול החוליה בכל התחומים האמורים 441 תיקי חקירה פלילית מהמשטרה הצבאית החוקרת (מצ"ח), למעלה מ-400 תלונות וכעשרים תחקירים מבצעיים.³ לטיפול באלה אחראית הפרקליטה לעניינים מבצעיים, סא"ל סיגל משעל-שחורי, לה כפופים משפטנים בודדים נוספים.

סמכויותיה של חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים בתחום העבירות של חיילים וקצינים נגד אזרחים פלסטינים ורכושם בשטחים הכבושים, מתרכזת בשני שלבים קריטיים אלו של הליך אכיפת החוק:

א. קבלת החלטה האם לפתוח בחקירה פלילית בעקבות תלונה שהוגשה על עבירות לכאורה שביצעו חיילים וקצינים, כאשר תלונות אלו עוסקות באירועים בהם עשו כוחות צה"ל שימוש בנשק חם (במקרים אחרים החקירה אמורה להיפתח ע"י מצ"ח ללא צורך באישור הפרקליטות לעניינים מבצעיים). על-פי הנוהל שגיבש הפרקליט הצבאי הראשי, החלטות על פתיחה בחקירה במקרים של עבירות בנשק בנסיבות מבצעיות בשטחים הכבושים מתקבלות בידי הפרקליט הצבאי הראשי ועל בסיס המלצת חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים רק לאחר שנערכו "תחקירים מבצעיים" בידי גורמים בשרשרת הפיקוד של היחידות המעורבות, וממצאיהם הועברו לפרקליטות לעניינים מבצעיים.⁴

ב. קבלת החלטה על נקיטה או אי-נקיטה בצעדים משפטיים בעקבות השלמת חקירת מצ"ח. הפרקליטות לעניינים מבצעיים מוסמכת להורות על סגירת תיק החקירה או על החזרת התיק למצ"ח לצורך השלמת חקירה וכן להמליץ לפצ"ר בדבר הגשת כתבי אישום נגד חשודים.

על אף שמטרתה המוצהרת של החוליה, כמוזכר לעיל, היא ליעל ולשפר את הטיפול בנושאים העומדים במוקד פעילותה, נתוני המעקב המתמשך שמנהל "יש דין" אחר הליכי אכיפת החוק על חיילי וקציני צה"ל המעורבים בעבירות פליליות נגד פלסטינים⁵ מראים כי טיפול החוליה בתיקים שמצויים במעקב הארגון הוא איטי באופן שמעמיד בסיכון את היכולת לנהל חקירות ולהגיש תביעות נגד חיילים וקצינים המעורבים בעבירות פליליות – חלקן חמורות מאד – נגד אזרחים פלסטינים ורכושם.

ממצאי מעקב יש דין

בשנים האחרונות מלווה "יש דין" למעלה ממאה ושלושים תיקי חקירה שהתנהלו ומתנהלים במצ"ח.⁶ היועץ המשפטי של הארגון מייצג את המתלוננים הפלסטינים, הם קורבנות מעשי העבירה, בפני רשויות החקירה

¹ מפקדת הפרקליט הצבאי הראשי, דוח פעילות לשנת העבודה התשס"ח-התשס"ט 2008. עמ' 14.

² עד הקמת חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים היה עיקר נטל קבלת ההחלטות בתיקי חקירה הנוגעים לעבירות חיילים נגד פלסטינים בשטחים הכבושים מוטל על כתפי פרקליטי הפיקודים השונים, ובמקרים מסויימים תוך מעורבות של הפרקליט הצבאי הראשי.

³ מפקדת הפרקליט הצבאי הראשי, דוח פעילות לשנת העבודה התשס"ח-התשס"ט 2008. עמ' 14.

⁴ להרחבה בעניין השימוש בתחקירים מבצעיים והבעיות הנובעות ממדיניות הפרקליטות הצבאית להישען על ממצאיו לצורך קבלת החלטה על פתיחה בחקירה פלילית, ראו דוח "יש דין", חריגים: העמדה לדין של חיילי צה"ל באיניפאדה השנייה ולאחריה, 2000-2007, בעמ' 20-23.

⁵ במסגרת פרויקט שמטרתו בחינת הליכי אכיפת החוק על אנשי כוחות הביטחון הישראלים המעורבים בפגיעה בפלסטינים וברכושם בשטחים, מנהל "יש דין" מעקב קרוב אחר חקירות פליליות בנושא זה ותוצאותיהן. בין השאר, מייפס אזרחים פלסטינים שנפלו קורבן לעבירות פליליות בידי כוחות צה"ל ומשטרה את כוחו של היועץ המשפטי של "יש דין" לעקוב בשמם אחר הליכי החקירה והתביעה שמתקיימים בתלונתם.

⁶ לצד אלה, מלווה "יש דין" כמה עשרות תיקי חקירה נגד שוטרי משטרת ישראל שמתנהלים המחלקה לחקירות שוטרים במשרד המשפטים. במסגרת נפרדת עוקב "יש דין" אחר חקירת מאות תלונות שהוגשו נגד אזרחים ישראלים בעוון פגיעה בגופם וברכושם של פלסטינים בשטחים הכבושים.

והתביעה הצבאיים. כמה עשרות מבין התיקים הללו מצויים בחקירה, או שהחקירה בהם הסתיימה והתיקים נסגרו או שהוגש בהם כתבי אישום.⁷

"יש דין" מצא כי באחוז גבוה מאוד של התיקים נוצר צוואר בקבוק חמור בפרקליטות לעניינים מבצעיים שבגינו תיקים מעוכבים תקופות ארוכות ביותר להחלטת הפרקליטות בשני השלבים שהוזכרו: האם לפתוח כלל בחקירת מצ"ח, והאם יש מקום להגשת כתבי אישום לאחר שחקירת מצ"ח הסתיימה.

מבין תיקי החקירה שבמעקב "יש דין", 76 תיקים ממתנינים להחלטה בחוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים, ע"פ הפירוט הבא:

- ב-12 מהתיקים ההחלטה מתעכבת למעלה משנה:⁸
 - מאלה, ב-11 תיקים הסתיימה חקירת מצ"ח והעיכוב הוא מתן החלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים בדבר גורל התיק: סגירתו ללא נקיטת צעדים מגד חשודים או הגשת כתבי אישום.
 - בתיק אחד נוסף העיכוב הוא בהחלטה האם לפתוח בכלל בחקירה פלילית בעקבות תלונה שהוגשה.
- ב-26 מהתיקים ההחלטה מתעכבת בין שישה חודשים לשנה.
 - בתיקים אלה מתעכבת קבלת החלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים ב-18 תיקים בהם כבר הסתיימה חקירת מצ"ח.
 - בשמונה תיקים נוספים הוקפאה חקירת מצ"ח עד קבלת החלטת הפרקליטות הצבאית האם לפתוח בחקירה פלילית בנסיבות אירועים בהם הוגשו התלונות נשואות התיקים.
- ב-38 מהתיקים שהועברו לפרקליטות לעניינים מבצעיים בחצי השנה האחרונה טרם ניתנה החלטה.
 - 24 מתיקי מצ"ח בהם הסתיימה החקירה ממתנינים להחלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים משך זמן של עד חצי שנה.
 - ב-14 תלונות שהועברו ממצ"ח לעיון הפרקליטות הצבאית טרם נפתחה חקירה פלילית והתיקים ממתנינים להחלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים האם לפתוח בחקירה.

להלן מספר דוגמאות לתלונות של פלסטינים שהוגשו למצ"ח בסיוע ארגון "יש דין", על עבירות חמורות שביצעו כנגדם לכאורה חיילים, ואשר החלטות בגורלם מתעכבת זמן כה רב עד שהעיכוב מסכל את הסיכוי לחקירה או תביעה אפקטיבית בעתיד:

- ב-10 בנובמבר 2006 עיכבו מספר חיילי צה"ל קבוצה של כ-16 פלסטינים באדמות הכפר א-זאווייה. על-פי התלונה שהוגשה בסיוע "יש דין", כמה מהאזרחים הוכו מכות קשות. חלקם הוכו בעודם כבולים בידיהם ועיניהם מכוסות. לפחות אחד המוכים, עדנאן שקיר (יליד 1974) שפנה אל "יש דין", אושפז בבית חולים בשכם כשהוא סובל מחבלות קשות. ימים אחדים לאחר מכן, ב-14 בנובמבר 2006, הגיש שקיר תלונה אצל שוטר משטרת ישראל המוצב במת"ק קלקיליה. ב-3 בדצמבר 2007 נמסר ל"יש דין" כי תיק החקירה הועבר לטיפול הפרקליטות הצבאית. בחודש פברואר 2009 – שנתיים ושלושה חודשים לאחר האירוע - נמסר ל"יש דין" בידי חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים כי תיק החקירה הוחזר למצ"ח להשלמת חקירה, ובחודש אוגוסט 2009 מסרה הפרקליטות ל"יש דין" כי השלמת החקירה הסתיימה והתיק שב אל טיפול הפרקליטות לעניינים מבצעיים. עד עתה, כשנתיים ועשרה חודשים לאחר האירוע טרם החליטה הפרקליטות לעניינים מבצעיים על סגירת תיק החקירה או לחילופין על הגשת כתבי אישום נגד חשודים.⁹

⁷ "יש דין" יפרסם במהלך שנת 2010 דוח מקיף שיסקור את כלל הממצאים שעולים מתוך המעקב אחר תיקי החקירה במצ"ח ובמחלקה לחקירות שוטרים (מח"ש).

⁸ יודגש כי הנתונים, שנשענים על מעקב "יש דין" מגלים בתוכם הטייה לטובת רשויות הצבא, שכן בתיקים המצויים מעקב הארגון מגיש "יש דין" סיוע לרשויות החקירה והתביעה – על פי בקשתם – בכדי למצות את הסיכוי כי החקירות והתביעות ישאו פרי. כמו כן, יש להניח כי הפניות הקבועות והתזכורות ששולח משרד היועץ המשפטי של "יש דין" אל הפרקליטות לעניינים מבצעיים מסייעים לזירוז הטיפול בתיקים אותם מלווה הארגון, באופן יחסי לתיקים אחרים בהם "יש דין" אינו מעורב.

⁹ תיק "יש דין" 1233/06 (תיק מצ"ח שרון ושומרון 117/07; תיק הפרקליטות לעניינים מבצעיים 417/07).

- ב-18 במארכ 2007 הותקף הסטודנט מ"ג בידי מספר חיילים במחסום חווארה. בין השאר התלונן מ"ג כי חייל חבוש קסדה ניסה לנגוח בו וכי חיילים בעטו בו בכל חלקי גופו בעת שהוחזק בתא סגור סמוך למחסום. כתוצאה מהתקיפה איבד מ"ג את אחד מאשכיו. למחרת האירוע הגיש מ"ג תלונה אצל השוטר הישראלי המוצב במת"ק שכס וימים אחדים לאחר מכן מסר עדותו בפני חוקרי מצ"ח. ב-1 ביולי 2008 נמסר ל"יש דין" כי התיק הועבר לפרקליטות לעניינים מבצעיים. פניות חוזרות לפרקליטות לא נענו עד 4 באוגוסט 2009 – כשנתיים וחצי לאחר האירוע ולמעלה משנה לאחר שנציג מצ"ח מסר ל"יש דין" כי התיק הועבר לטיפול הפרקליטות לעניינים מבצעיים. עד כה לא קיבלה הפרקליטות לעניינים מבצעיים החלטה סופית בתיק.¹⁰
- ב-27 בנובמבר 2007 נורה ונפצע בבטנו מ"ס, כבן 17, בעת פעולת צה"ל בכפרו, עזון. לדברי מ"ס הוא נורה בעת ששהה ברחוב, כאשר כוח צה"ל נכנס לכפר ככל הנראה בכדי לעצור "מבוקש" פלסטיני. מ"ס אושפז והרופאים נאלצו לכרות את הטחול שלו. לאחר כשבועיים הגיש מ"ס תלונה בסיוע מתנדבי "יש דין". ב-2 ביולי 2008 מסר נציג מצ"ח ל"יש דין" כי טיפול מצ"ח בתיק הסתיים וכי התיק הועבר להחלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים. פניות חוזרות לפרקליטות לעניינים מבצעיים בדרישה לקבל עדכון בדבר מצב הטיפול בתיק לא נענו עד 4 באוגוסט 2009, אז מסרה הפרקליטות לעניינים מבצעיים ל"יש דין" כי "נוכח מהות התלונה הוקפאה חקירת מצ"ח ונערך בירור מול גורמי הצבא הרלוונטיים. התיק בטיפול". עד כה, קרוב לשנה ועשרה חודשים לאחר האירוע, וכשנה וחודשיים לאחר שהטיפול בתיק הועבר ממצ"ח לפרקליטות לעניינים מבצעיים, לא התקבלה החלטה סופית בגורל התיק.¹¹
- ב-1 באוגוסט 2008 נפגע י"ס, כבן 13 ממחנה הפליטים ג'לזון, מפגיעה ישירה של רימון גז בפניו. כתוצאה מהפגיעה נגרם נזק רב ללסתותיו, שיניו ולשונו של הילד. ב-6 באוגוסט 2008 מסר "יש דין" הודעה במצ"ח אודות האירוע וזו הועברה לפרקליטות לעניינים מבצעיים עוד באותו חודש בכדי להחליט האם לפתוח בחקירה פלילית. עד כה לא התקבלה הודעה ב"יש דין" על החלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים, האם לפתוח בחקירת מצ"ח או לא.¹²
- ח"ג, תושב הכפר תוקוע בן 17, נורה בידי חייל בג'פ צבאי ונהרג בכפרו ב-13 בספטמבר 2008. תלונה הועברה בידי "יש דין" לבסיס מצ"ח בירושלים ב-21 בספטמבר 2008 וב-5 אוקטובר 2008 נמסר לארגון כי הטיפול בתלונה הועבר להחלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים. עד היום, קרוב לשנה לאחר שהועברה התלונה לטיפול הפרקליטות לעניינים מבצעיים, טרם קיבלה זו החלטה האם לקיים חקירה פלילית בנסיבות האירוע.¹³
- י"מ, תושב חברון כבן 14, נורה בראשו בכדור מצופה גומי ב-12 בדצמבר 2008. הנער נפצע קשה מאד. ימים אחדים לאחר האירוע הגיש אביו של הנער תלונה במשטרת חברון ו"יש דין" סייע במסירת הודעה על האירוע ישירות במצ"ח. עד כה, כתשעה חודשים לאחר האירוע, טרם הורתה הפרקליטות לעניינים מבצעיים על פתיחת חקירת מצ"ח.¹⁴

כאמור, מדובר בדוגמאות בלבד.

הנתונים המספריים המופיעים מעלה מתייחסים כאמור לתיקים הממתינים כיום להחלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים. אולם התיקים שהיו נתונים למעקב "יש דין" וטיפול הפרקליטות הצבאית בהם הסתיים, מגלים תמונת מצב קשה עוד יותר בדבר משך הטיפול בתיקים אלה בפרקליטות הצבאית:

- מתוך 25 תיקי החקירה שטיפול הפרקליטות לעניינים מבצעיים בהם הסתיים, שבעה תיקים המתינו למעלה משנה להחלטת הפרקליטות הצבאית בהם: קרוב לשלושים אחוזים(!);
- 12 מתיקי החקירה (48%) עוכבו פרקי זמן שבין חצי שנה לשנה עד קבלת החלטה על גורלם;
- בששה תיקים התקבלו החלטות הפרקליטות הצבאית בתוך חצי שנה מעת הגיעם לפרקליטות.

מסקנות

¹⁰ תיק "יש דין" 1251/07 (תיק מצ"ח שרון ושמרון 185/07; תיק הפרקליטות לעניינים מבצעיים 432/08).

¹¹ תיק "יש דין" 1361/07 (תיק מצ"ח שרון ושומרון 394/07; תיק הפרקליטות לעניינים מבצעיים 453/08).

¹² תיק "יש דין" 1547/08 (תיק הפרקליטות לעניינים מבצעיים 695/08).

¹³ תיק "יש דין" 1588/08 (תיק הפרקליטות לעניינים מבצעיים 840/08).

¹⁴ תיק "יש דין" 1686/08 (תיק הפרקליטות לעניינים מבצעיים 994/08).

על צה"ל חלה החובה הנובעת במקביל מהמשפט הבינלאומי ההומניטארי, מהמשפט הבינלאומי של זכויות האדם ומהמשפט החוקתי והמינהלי הישראלי – להגן על שלומה ובטחונה של האוכלוסייה האזרחית בשטחים הכבושים. אחת החובות הקונקרטייות הנובעות מחובה כללית זו היא החובה לקיים מערכת אכיפת חוק יעילה ובמסגרתה לבצע חקירות אפקטיביות, מקצועיות ועצמאיות ולתבוע חיילים וקצינים המעורבים בעבירות פליליות נגד אזרחי השטחים הכבושים, כשיש ראיות לאשמתם.

העיכוב הממושך בקבלת החלטות בפרקליטות לעניינים מבצעיים מעכב את הליכי החקירה וההעמדה לדין באופן שפוגע אנושות ביכולת לבצע או להשלים חקירות, ולנהל משפטים בבתי דין צבאיים. חלוף הזמן פוגע בזיכרוןם של עדים. חלוף הזמן מביא להיעלמותן של ראיות זרה ועימן הסיכוי להפיק ממצאים פורנזיים. חלוף הזמן פוגע בתחושת הצדק, באמון של הקורבנות שיש כוונה לבדוק את תלונותיהם ובהרתעה כלפי עבריינים פוטנציאליים אחרים. עיכוב בהליכי אכיפת החוק פוגע בסיכוי לספק צדק לחשודים ולקורבנות העבירה גם יחד.

עיכובם של התיקים בפרקליטות לעניינים מבצעיים מעלה חשש ממשי כי אירועים רבים שהיו יכולים להסתיים בהעמדה לדין של מבצעי עבירות, מסתיימים בסופו של דבר בסגירת תיק החקירה ללא הגשת כתב אישום עקב הנזק הראייתי שנגרם כתוצאה מחלוף הזמן.

אחת המטרות המרכזיות בהקמתה של חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים היתה כאמור לייעל ולשפר את הליכי אכיפת החוק על כוחות צה"ל בשטחים הכבושים. עם זאת, מעקב "יש דין" מעלה כי פרקי הזמן הארוכים בין הגשת התלונה להחלטה אם לפתוח בחקירה (בעבירות הנוגעות לשימוש בנשק) ובין סיום הליכי החקירה הפלילית במצ"ח ועד לקבלת החלטת הפרקליטות לעניינים מבצעיים בדבר גורל תיק החקירה (בכל העבירות), מהווים ליקויים חמורים ביותר הפוגמים באיכות הליכי אכיפת החוק בצה"ל. התוצאה של אלה היא שצה"ל ומדינת ישראל מועלים בחובתם להגן על האוכלוסייה האזרחית הפלסטינית בשטחים הכבושים.

הסבר חלקי להתמשכות הטיפול בתיק החקירה עד לקבלת החלטה נעוץ בכוח האדם המצומצם בחוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים: משפטנים בודדים בלבד, כאמור, שנוסף לתפקידיהם בתחום אכיפת החוק על חיילי צה"ל שחשודים בביצוע עבירות בשטחים הכבושים, מטפלים גם בנושאים אחרים. גורם משמעותי אחר לעיכובים ממושכים בקבלת החלטות בפרקליטות לעניינים מבצעיים הוא הצורך להשיב חלק מתיקי החקירה להשלמת החקירה בהם בידי מצ"ח. לעתים נמשכת השלמת החקירה פרק זמן ארוך, פרק זמן שבמהלכו לא ניתן לקבל החלטה בדבר המשך הטיפול של התביעה בתיק. בנוסף, קשה להימנע מהתחושה שאילו היה מדובר באוכלוסייה אחרת של קורבנות – הלחץ על צה"ל להשלים חקירות במועד סביר יותר היה נושא פרי. היות ומדובר בפלסטינים שאינם בעלי השפעה כלשהי על מקבלי ההחלטות המדיניים ועל מפקדי הצבא, המצב החמור המתואר כאן הוא אפשרי ואף לאורך זמן.

הפרקליטות הצבאית ערה לבעיה הקשה שבהתמשכות תהליך קבלת החלטות בדבר גורל תיקי החקירה בפרקליטות לעניינים מבצעיים. בתשובה לפניית "יש דין", ציינה התובעת הצבאית הראשית, אל"ם ז'נה מודזגברישוילי, בין היתר:

"הפרקליטות לעניינים מבצעיים פועלת רבות על מנת להחיש את הטיפול בתיקים השונים, ישנים כחדשים, על מנת לצמצם את הפערים עימם היא מתמודדת, כל זאת במגבלות כוח אדם מצומצם מאד ובלתי מספיק בעליל (אם כי איכותי, מקצועי ומסור מאין כמוהו). [...] גם בירור האמת מצריך פעולות יסודיות וממצות ככל האפשר, ועל כן לעיתים העיכוב בזמני הטיפול בתיקי החקירות נובע, באורח בלתי נמנע, מהצורך בביצוע השלמות ופעולות חקירה נוספות [...] אני שותפה לעמדתכם, כי יש מקום לפעול ככל האפשר לצמצום זמני הטיפול, ונקטנו בעת האחרונה צעדים ממשיים בכיוון זה, שניכר שיש בהם כדי לשפר את המצב הקיים."¹⁵

נותר לבחון אם הצעדים עליהם מדווחת התובעת הצבאית הראשית יובילו לשיפור ממשי באופן קבלת החלטות על גורל תיקי החקירה. על אף ההבנה לעומס המוטל על כתפי הפרקליטים הבודדים העוסקים בטיפול בתיקי החקירה, הרי שהתמשכות ההליכים בטיפול חוליית הפרקליטות לעניינים מבצעיים בתיקי חקירה שעניינם פגיעה

¹⁵ מכתב התובעת הצבאית הראשית, אל"ם ז'נה מודזגברישוילי, אל עו"ד מיכאל ספרד, היועץ המשפטי ל"יש דין", 24 באוגוסט 2009.

פלילית של כוחות צה"ל באזרחים פלסטינים וברכושם פוגעת באופן ממשי ביכולת להביא את העבריינים לדין וגורמת להפרת חובתה של מדינת ישראל להגן על שלומם ורכושם של האזרחים תושבי השטחים הכבושים. על צה"ל להקצות את המשאבים הנחוצים לטיפול יעיל ומהיר ככל האפשר בתיקי החקירה והבדיקה בתלונותיהם של אזרחים פלסטינים שנפלו קורבן לעבירות חייליו ולבטל את הצורך באישור הפרקליטות הצבאית לצורך פתיחת חקירה בתלונות שעניינן שימוש לא חוקי בנשק.